

STRUCTURA COMERȚULUI LEGAL ȘI ILEGAL CU ANTICHITĂȚI

dr. BARBARA DEPPERT-LIPPITZ
Expert la Camera de Comerț și Industrie Frankfurt

I. Introducere

Comerțul cu artefacte, respectiv cu descoperirile din sol ce prezintă interes arheologic, istoric și artistic, ocupă o poziție specială în domeniul comerțului cu artă veche și antichități. În timp ce, cu excepția artei moderne, în toate sectoarele comerțului cu artă cum ar fi tablourile vechilor maeștri sau mobila veche, materialul este și rămâne limitat ca număr, antichitățile sunt un bun cultural „multiplicabil”. Comerțul cu acestea profită de un aport continuu de noi descoperiri arheologice, care sunt căutate și excavate întâmplător sau intenționat. Aceasta se datorează în special diferențelor economice dintre țările care pot privi înapoi spre un trecut cultural bogat, dar care astăzi nu mai corespunde puterii lor financiare, și dintre țările cu o economie puternică, în care există o cerere pentru artă veche. Din țările bogate cultural ale fostei lumi antice în care astăzi există o cerere limitată de opere de artă, descoperirile migrează în țările puternice din punct de vedere financiar și asta cu încălcarea legilor țărilor bogate cultural, cu care acestea încearcă să împiedice scoaterea din țară a patrimoniului lor național cultural și artistic.

Lucrul acesta este posibil prin ocolirea controalelor de la granițele țărilor de proveniență și prin legislația țărilor importatoare care au o piață de artă, care fără să țină seama de legislația țărilor de proveniență, văd în importul de bunuri culturale din alte regiuni o îmbogățire a propriei lor culturi și de aceea o și promovează, cu toate că își protejează la rândul lor propriile bunuri culturale împotriva exportului¹. Interdicțiile de export ale altor țări pot fi ignorate deocamdată, în măsura în care nu este vorba despre state membre ale Uniunii Europene sau nu există tratate bilaterale².

Din zonele lumii Greciei Antice, adică din Grecia însăși, de pe coasta de vest a Turciei, din statele riverane ale Mării Negre, din sudul Italiei și Sicilia ca și din fostul teritoriu al Imperiului Roman, pe care astăzi se găsesc treizeci de state diferite, ajung așa-numite antichități clasice pe piața internațională a artei, iar pe lângă acestea și antichități din Asia Mică din Orientul Apropiat și din Egipt. Nu sunt cunoscute nici numărul acestora și nici volumele financiare sau rutele exacte de comerț. Iar acest lucru este de înțeles, deoarece faptul de a dori să rămână secrete se află în însăși esența acțiunilor ilegale. În *mass-media*, dar și în publicațiile științifice și pseudo-științifice se vorbește la nivel mondial despre o cifră de afaceri cu bunuri culturale furate în valoare de cinci miliarde de dolari. Această cifră, care în afară de exportul în regiunile numite mai sus include și Asia de Est, Pacificul de Vest, America Centrală și de Sud și Africa, este speculativă³. Mai realistă este estimarea *International Association of Dealers in Ancient Art* (Asociația Internațională a Dealerilor de Artă Antică) de o cifră de afaceri din comerțul cu antichități clasice și din Asia Mică și Egipt în valoare de 440 milioane Euro⁴. Este imposibil de spus cât din această sumă provine din comerțul cu antichitățile existente de mai multe decenii în proprietate privată în Europa de Vest și America de Nord și cât provine din comerțul cu descoperiri care sunt mai recente și care au fost exportate ilegal din țările lor de origine.

¹ Vezi aici A. Hipp, *Schutz von Kulturgütern in Deutschland* (Berlin 2 000), p. 189ff.

² Vezi aici W. Fiedler u. St. Turne, *Bibliographie zum Redht des Internationalen Kultugüterschutzes – Bibliography of the law of the international protection of cultural property* (Berin 2003)

³ Chr. Adler, *The Illicit Traffic in Asian Antiquities*. Presented at the Australian Registrar's Committee Conference, 9 October 2001; H. Asam, *Rechtsfragen des illegalen Handels mit Kulturgütern – Ein Überblick*, p. 1651.

⁴ G. Weber, *Kein Raubgräber führt Buch*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 17.09.2005

Oficial, se știe la fel de puțin despre rutele comerciale și structurile acestei ramuri aparte a comerțului cu artă ca și despre volumul financiar anual. Iar acest lucru este valabil atât pentru volumul de antichități existent deja de decenii în țările cu piață de artă ca și pentru descoperirile care au intrat într-o perioadă mai recentă. Comerțul legal cu antichități se străduiește, ca orice comerț cu artă, să fie cât mai discret. Clienții negustorilor de artă, fie ei muzee publice sau colecționari privați, nu sunt interesați ca sumele plătite de ei să fie cunoscute public. În comerțul cu antichități excavate și exportate ilegal este în însăși natura lucrurilor ca nici unul dintre participanți să nu fie interesat ca să se afle detalii despre descoperiri, locul descoperirii, scoaterea din țară și tranzacțiile financiare. Dacă o piesă provenită dintr-o săpătură ilegală și scoasă ilegal din țara de origine a fost legalizată prin introducerea într-o țară cu piață de artă, atunci nu este în interesul vânzătorului ca acest lucru să fie cunoscut. Cumpărătorul nu va bănui de cele mai multe ori nimic despre „trecutul întunecat” al piesei pe care a achiziționat-o.

II. Scurtă prezentare a istoriei comerțului cu antichități

În zonele care au aparținut cândva lumii grecești, adică Grecia, coasta de vest a Asiei Mici, fostele colonii grecești de la țărmul Mării Negre, din Italia și Sicilia, din statele urmașe ale Imperiului Roman și din diferitele țări ale Orientului Apropiat și a Egiptului, săpăturile ilegale și comerțul cu obiectele arheologice găsite în aceste împrejurări au o tradiție foarte îndelungată. Încă din perioada Antichității, obiectele prețioase din morminte au trezit lăcomia oamenilor, care nu aveau nici o rețineră în a tulbura liniștea morților. Când cei ce sapă dau de urmele unor jefuitori de morminte de mai de mult sau din aceeași perioadă cu ei, vorbesc despre „morminte antice deranjate”, însă în realitate nu era vorba despre deranjări, ci despre jefuirea obiectelor de metal.

Nu doar aurul ci și bronzul sau fierul erau materii prime valoroase, care puteau fi topite și reprelucrate. În special în Evul Mediu timpuriu, mormintele din perioada precreștină erau jefuite intenționat, în speranța de a găsi acolo obiecte funerare re folosibile. Un decret dat de Carol cel Mare încuraja pe supușii săi să caute în mormintele străbunilor păgâni, în vederea găsirii de obiecte metalice. De abia în Evul Mediu dezvoltat nu a mai fost vorba în exclusivitate de obiecte funerare metalice ca și materie primă valoroasă, ce puteau fi reprelucrată. A avea în proprietate antichități, reprezenta acum în Italia mult mai mult un *indicium nobilitatis* și dovadă a vechimii familiilor aristocrate, care doreau să-și afle strămoșii în perioada imperială romană, dacă nu chiar mai devreme.

Din perioada Renașterii, obiectele arheologice, fie ele geme și camee tăiate, vase de argint și bronz sau opere ale sculpturii antice, se regăseau în colecțiile de artă ale caselor nobiliare mai întâi din Italia, apoi și din țările Europei de Nord. În special în secolul 18, entuziasmul pentru antichitatea clasică a crescut în toată Europa și asta nu doar în cercurile princiare sau aristocratice. Și burgheziei educate, piesele din descoperiri arheologice îi dădeau un sentiment de apropiere directă de perioada greacă și romană. Aducerea de obiecte arheologice făcea parte din călătoriile de formare, pe care membrii caselor princiare conducătoare, gentlemenii englezi, aristocrații ruși sau burghezii educați din Germania le întreprindeau în a doua jumătate a secolului 18 și pe parcursul secolului 19 în țările clasice ale Antichității. Majoritatea marilor muzee au colecții care s-au format în această perioadă. Expediția lui Napoleon în Egipt din anii 1798-1801 nu doar și-a pus amprenta pe arta meșteșugărească contemporană, cum ar fi în decorațiunile din bronz aurit în stil egiptean de pe mobilierul de la începutul secolului 19, ci a trezit și interesul colecționării de artă egipteană.

Secolul 19 a devenit apoi marea epocă a arheologilor amatori, dar și a începutului unui energic comerț cu antichități. Publicațiile lui Winckelmann, descoperirile lui Austin Layard de la Niniveh, săpăturile lui Belzoni și Mariette în Egipt au entuziasmat opinia publică și au atras nenumărați aventurieri, romantici și amatori în căutarea unor orașe pierdute și a unor opere de artă îngropate. Dacă aceștia nu doreau să-și păstreze pentru ei obiectele descoperite, atunci le ofereau spre vânzare muzeelor, colecțiilor universitare sau private ce se înființaseră între timp. Centrul european al comerțului cu antichități a fost mai întâi Parisul, apoi Londra. De remarcat este numărul negustorilor de antichități italieni ce acționau la nivel internațional.

Astfel, în 1815, Luvrul a cumpărat antichități egiptene de la un negustor din Livorno. Italianul Bernardo Drovetti, care timp de câțiva ani a fost consul francez în Egipt, era unul dintre cei mai importanți negustori de antichități din vremea sa. Colectionarii, agenții pentru muzee sau și *marchands amateurs* se aflau adesea în serviciul diplomatic. Cel mai cunoscut este fără îndoială Lord Elgin, care între 1799-1803 a fost consul englez la Constantinopol, și care a achiziționat din Atena – la vremea aceea aparținând de Imperiul Otoman, sculpturile și frizele Partenonului pe care doar în 1814 le-a vândut la Londra către British Museum. Oricât de critic am privi astăzi acțiunile acestui diplomat, ajunge o singură privire asupra părților din friza Partenonului rămase în Atena, care până de foarte curând au fost lăsate în paragină, pentru a fi recunoscători Lordului Elgin pentru faptul că o mare parte a sculpturilor au scăpat de această soartă.

Însă cea mai scilpitoare personalitate printre arheologii amatori și *marchands amateurs* aflați în serviciul diplomatic a fost aristocratul italian Luigi Palma di Cesnola. Emigrat în America el a devenit mai întâi un erou al Războiului Civil și în 1866 a fost numit consul al Statelor Unite ale Americii în Cipru, care atunci mai aparținea încă de Imperiul Otoman. De cele mai multe ori, însă în nici un caz întotdeauna, el efectua săpături având aprobări oficiale ale guvernului turc, însă nu s-a sfiit să ocolească interdicțiile de scoatere din țară. Trebuie de asemenea amintit că obiectele arheologice erau oferite adesea cu generozitate la vizitele de stat ale potențailor străini, din partea membrilor guvernelor țărilor de proveniență a descoperirilor, ca și cadouri oficiale, o practică ce a mai fost utilizată și în a doua jumătate a secolului 20 de către arhiepiscopul Makarios al Ciprului.

În majoritatea statelor italiene s-a realizat destul de devreme că patrimoniul cultural necesită o protecție deosebită. Prima reglementare legală cunoscută pentru protejarea bunurilor culturale este un decret al Papei Pius II, prin care s-a interzis în anul 1464 scoaterea operelor de artă din statul Vaticanului⁵. Ducatul Toscanei a emis în 1602 o interdicție de export pentru tablourile a 18 artiști, printre care și cele ale lui Michelangelo și Raffael. Sub împărăteasa Maria Theresia au fost emise în 1745 interdicții de export pentru bunurile culturale pentru Lombardo-Veneția. În Regatul celor două Sicilii *Prammatica no. LVII* din anul 1755 reglementa protejarea săpăturilor arheologice. În 1820, în statul papal, s-a emis detaliata *Lex Pacca*, ce urma unei interdicții de export din anul 1802, denumită după cardinalul Pacca care, ca urmare a șocului provocat de jaful de artă foarte oficial al lui Napoleon de după cucerirea Italiei, s-a ocupat de această temă. *Lex Pacca* a devenit la rândul ei modelul pentru un decret emis la 1822 la Napoli.

Doar Piemontul a refuzat o protecție a bunurilor culturale, deoarece aceasta se afla în contradicție cu principiul liberalismului economic și politic. Italia unificată și-a pus această problemă doar spre sfârșitul secolului XIX⁶. Între timp țara aparține națiunilor în care protejarea bunurilor culturale joacă un rol deosebit, în special după constituirea unui departament special al poliției - *Tutela per i bene culturali* - și care este foarte activă în cererea de repatriere a operelor de artă exportate ilegal. În opoziție cu aceasta stă faptul că Italia, mulțumită numeroaselor antichități pe care la are, are și o tradiție îndelungată și bine integrată a braconajului arheologic sistematic. Termenul italian pentru acești braconieri - *tombarolli* - este utilizat astăzi la nivel internațional. Trebuie de asemenea menționat că Italia nu este o țară cu o economie slabă, însă aici există legi restrictive care în mod evident îngreunează colecționarea de antichități de către numeroșii colecționari de artă italieni. Spre deosebire de Italia, guvernele majorității celorlalte țări mediteraneene și cele ale țărilor din Orientul Apropiat au dovedit a nu fi foarte interesate de protejarea bunurilor culturale descoperite pe teritoriul lor.

Doar pe la începutul secolului XX s-a trezit în aceste țări conștiința că, odată cu exportul obiectelor arheologice, existau câțiva puțini care câștigau foarte bine, însă o parte a patrimoniului lor cultural părasea pentru totdeauna propria țară. De aceea au fost emise tot mai multe restricții

⁵ Bator 1981 – 1982, S. 313, Anm. 69; De Visscher, La Protection des patrimoines artistiques et historiques nationaux. Nécessité d'une réglementation internationale, Art et Archéologie ; Recueil de législation comparée et de droit international, Nov. 1, 1939 at 20 n.2 ; citat în Nicc, Legislative Models of Protection of Cultural Property, 27, (Hastings, L.J. 1089, 1092 (1976)

⁶ S. B. Ulmar, Rechtsverkehr und Handel mit Kulturgütern aus Italien unter Berücksichtigung europarechtlicher und internationaler Aspekte (Baden-Baden 2005

legale pentru exportul operelor de artă. În practică însă nu s-au schimbat multe. Legile erau ori insuficiente ori nu puteau fi aplicate consecvent. Și care braconier profesional putea rezista tentației și a nu mai folosi în continuare prețioasa sa sursă de venituri? Se pare că guvernele țărilor de proveniență nu au știut nici să creeze o atmosferă în care braconajul și traficul ilegal să fie stigmatizate de către opinia publică. Autorizațiile excepționale acordate cu mărînimie, ca în cazul familiei princiare Lancelotti, care a avut voie să vîndă și să exporte în străinătate în mod legal, în anii treizeci ai secolului 20, o statuie romană de marmură, la cel mai mare preț plătit vreodată până atunci pentru un singur obiect, au trezit în braconieri sentimentul că ei ca și „oameni mărunți” își luau doar ceea ce bogații aveau voie să facă în mod oficial⁷.

După cel de-al doilea război mondial, Elveția a detronat Parisul și Londra devenind cea mai importantă piață pentru comerțul internațional cu antichități. Acest fapt a fost înainte de toate rezultatul activităților arheologului și numismatului Herbert A. Cahn, care a organizat în Basel, începând cu anul 1948, în mod regulat licitații cu opere de artă antice. Și târgul de artă organizat anual în Basel aducea o ofertă relativ largă, din punct de vedere al prețului, de antichități și obiecte din Egipt, ceea ce a înlesnit iubitorilor de artă accesul în aceste domenii de colecționare. Întrebarea, dacă materialul ajunsese în Elveția în mod legal sau ilegal din țările de proveniență, nu juca nici un rol, atâta timp cât nu era vorba despre bunuri furate din instituții publice sau colecții private.

În afară de Herbert Cahn au mai fost înainte de toate firma Donati din Lugano, negustorii greci G. Zakkos și N. Koutoulakis, precum și, mult timp, negustorul Eli Borowski, fondator mai târziu a unui muzeu în Ierusalim⁸, care în anii cincizeci și șaiszeci au creat o piață a obiectelor arheologice descoperite, care și astăzi mai joacă un rol important. Oricine era interesat putea să achiziționeze obiecte arheologice din comerțul elvețian, putea să le scoată oficial din Elveția și să le introducă la fel de oficial într-o altă țară⁹. Colecționari precum muzeele, utilizau această practică în mod curent. De abia în anul 2004 a fost introdusă în Elveția o lege federală privitoare la transferul bunurilor culturale (KGTG) iar la 1 iunie 2005 și decretul aparținător (KGTV), prin care introducerea anumitor bunuri culturale din țări cu care Elveția a încheiat tratate bilaterale corespunzătoare, necesită o autorizație de export¹⁰. Doar dacă există așa ceva, este posibilă introducerea în Elveția. În Republica Federală Germania există de la începutul anului 2006 un proiect de lege pentru punerea în aplicare a acordului UNESCO din 14 nov. 1970 asupra măsurilor pentru interzicerea și protejarea împotriva importului, exportului și transmiterii ilegale a bunurilor culturale¹¹. În ce măsură aceste legi vor împiedica în mod real importul ilegal al antichităților, rămâne de văzut.

În primul rând, mulțumită licitațiilor desfășurate în mod regulat ale caselor de licitații Christie's și Sotheby's, dar și mulțumită unor comercianți activi pe plan internațional, pe lângă Elveția a mai rămas și Londra un centru important al comerțului cu antichități. Și în special aici au profitat prețurile operelor de artă și cu acestea și ale antichităților de pe urma creșterii bunăstării generale de la sfârșitul anilor șaiszeci ai secolului XX. Muzeele americane și colecționarii privați au devenit grupul țintă preferat al negustorilor de antichități. Pe lângă filialele mai sus numitelor case de licitații englezești, în special în New York s-au impus o serie de comercianți, care s-au specializat pe afacerile cu antichități. Colecționarea de artă de toate felurile și susținerea muzeelor fac parte din trăsăturile tradiționale și de admirat ale americanilor înstăriți. Încă din secolul XIX și cu atât mai mult în prima jumătate a secolului XX, muzeele americane au dobândit antichități importante și uneori colecții întregi ca de exemplu cea a mai sus amintitului Luigi Palma di Cesnola. Oferta crescândă prin comerț și activitățile de expunere ale muzeelor au promovat un larg interes asupra antichităților și au animat anumiți colecționari, ale căror posibilități financiare și contacte cu muzeele finanțate de ei le permiteau să achiziționeze obiecte importante, sub consilierea

⁷ Vezi aici R. Wünsche in: Glyptothek München 1830 – 1948, Ausstellungskatalog München 1988, S. 87ff.

⁸ Anumite obiecte din muzeu își au originea în obiectele din depozitul negustorului Borowski.

⁹ A. Hipp, Schutz von Kulturgütern in Deutschland (Berlin 2000) p.23ff.;

¹⁰ Schellenberg Wittmer, Rechtsanwälte, Newsletter Juli 2005, „Sammeln, Handeln, Übertragen und Schützen von Kulturgütern“, Noua lege federală pentru transferul internațional al bunurilor culturale (KGTG) www..... ch

¹¹ „Mehr Schutz für Kulturgüter“, 15.02.2006, www.bundesregierung.de/servlet/init.cms.layout.LayoutServ.

de specialitate a angajaților muzeelor¹². De câteva decenii, în special în ceea ce privește operele de vârf, nu pot fi obținute nicăieri prețuri mai mari decât în Statele Unite. Cu toate acestea se fac simțite deja anumite restricții de import ale guvernului american, ca de exemplu acordul bilateral dintre Italia și SUA. De asemenea, solicitările spectaculoase de repatriere a unor obiecte din partea guvernelor țărilor de proveniență au făcut ca potențialii cumpărători să fie mai precauți.

Timp de decenii, chiar secole, obiectele de descoperire arheologică au ajuns cu aprobarea legală și morală a guvernelor acestor țări în țările cu piață de artă și colecționari de artă. Unele dintre ele au ajuns cândva în instituții publice, adică în muzee sau colecții universitare, dar multe au rămas în proprietatea privată a burgheziei intelectuale, fie sub forma unor colecții, dar și ca piese individuale. În mod natural, aceste obiecte au mai schimbat ocazional și proprietarul, fie din motive de moștenire fie din alte cauze. Întrebarea, de unde proveneau, era pur academică, iar întrebarea, când și cum a ajuns în țară, nu juca absolut nici un rol. Negustorii de artă respectau obligația legală de păstrare a documentelor de afaceri corespunzător prevederilor din țările lor. În Germania de exemplu durata era de zece ani. Colecționarii privați nu erau obligați să documenteze achiziționarea operelor de artă. Iar documentarea numelor proprietarilor anteriori era interesantă doar atunci când era vorba despre colecționari renumiți, a căror proprietate anterioară contribuia la sporirea interesului pentru o piesă. Altfel, proprietarii anteriori, în cazul că erau cunoscuți totuși următorilor proprietari, treceau cel mai târziu după o generație în uitare.

Nu se poate vedea pe obiectele arheologice momentul când au fost scoase din țara de proveniență, în măsura în care aceasta poate fi totuși identificată clar, dacă ele se află deja de mai multe generații într-o țară de colecții de artă sau dacă este vorba de descoperiri dintre cele mai noi. De aceea, piesele care se află de mult timp în proprietate privată dar nedocumentată sunt într-o situație dificilă. Proprietarii lor, care le-au achiziționat într-o perioadă când nu existau prevederi legale împotriva importului de antichități fără certificat de origine, și care adesea și-au pus generos colecțiile la dispoziție pentru expoziții și publicații, nu merită să fie incriminați retroactiv.

III. Structurile actuale ale comerțului cu antichități

Deși țările cu piețe de artă își protejează propriul patrimoniu cultural prin legi corespunzătoare, acestea nu cunosc nici un fel de constrângeri legale de a respecta sau sprijini interdicțiile de export ale altor țări. Importul și exportul de bunuri culturale, în cazul în care aparțineau patrimoniului cultural inclus, erau în interesul propriei țări și legiuitorul le promova ca de exemplu în Germania, prin taxe favorabile. Un interes public general referitor la o protejare transfrontalieră a bunurilor culturale s-a făcut simțit abia cu începutul anilor șaptezeci însă nu a fost declanșat de considerente juridice sau etice, ci de către titlurile din presa internațională, pe care le-a declanșat achiziționarea unei importante vase grecești, așa numita *Euphronios Kraters*, de către *Metropolitan Museum of Art* din New York în anul 1972.

Hotărâtor nu a fost atât obiectul cât prețul senzațional de circa un milion de dolari, care a încins spiritele¹³. O asemenea sumă nu mai fusese plătită niciodată pentru un obiect antic grecesc sau roman. Și a fost mai puțin problema protejării bunurilor culturale decât prețul senzațional, care a mișcat mediile pentru a aborda și cerceta tema istoriei mai recente a vasei și de a întreba, dacă o asemenea piesă valoroasă nu ar trebui să rămână în țara sa de origine.

Prețul ridicat al acestei vase grecești nu a trezit doar interesul pentru probleme fundamentale referitoare la protejarea bunurilor culturale, săpături ilegale și trafic ilicit, ci a deschis și unele noi dimensiuni pentru comerțul cu antichități. Odată cu depășirea graniței de un milion de dolari pentru un singur obiect a crescut și nivelul prețurilor pentru piesele de vârf și evaluarea antichităților în general. O comparație a prețurilor, pe care le obțineau piesele la începutul anilor șaptezeci, cu cele ale unor materiale asemănătoare din anii șaptezeci ai secolului trecut indică o asemenea creștere, încât antichitățile, pentru care până atunci erau interesate doar muzeele și un mic cerc de colecționari, au devenit acum atractive și pentru investitori. Așa a investit și casa de pensii a căilor ferate britanice în prima jumătate a anilor șaptezeci o parte a mijloacelor sale financiare în opere de artă, printre

¹² Colecția Schimmel, Levy, Fleischman

¹³ The Metropolitan Museum of Art, The Euphronios Krater: A Report to the Members of the Corporation

care și antichități. Prețul de circa un milion de dolari pentru o singură vază grecească, creșterea prețurilor pentru antichități în general, știrile de presă corespunzătoare și câteva expoziții spectaculoase cu antichități aflate în proprietate privată, organizate de către muzee, au promovat interesul.

Colecționarii de antichități de până atunci, a căror educație de istorie și cultură era adesea mai mare decât posibilitățile lor financiare, și-au putut permite obiecte scumpe, mulțumită bunăstării crescânde în special în ultimul sfert de secol XX. Această pătură de cumpărători a fost completată de o grupă de colecționari cu interese generale de artă, care se interesau acum și de antichități și care începeau să și cumpere aceste antichități. Cererea crescândă a fost satisfăcută parțial cu noi descoperiri exportate ilegal.

1. Descoperirea întâmplătoare

Ultimul cumpărător al unei piese antice excavate ilegal, adică un colecționar privat sau un muzeu, se află la capătul unei lungi rețele comerciale, care începe cu o descoperire întâmplătoare sau și cu o căutare sistematică după obiecte arheologice. Dacă de exemplu cineva găsește în mod întâmplător în timpul muncilor agricole sau de construcții un obiect antic, acesta are trei posibilități: poate să anunțe obiectul la o instituție a statului, fie poliția sau o instituție de stat cum ar fi un muzeu. Poate să-și caute un intermediar, care se pricepe la valorificarea antichităților, pentru a-i vinde acestuia obiectul sau pentru a-l încredința acestuia spre valorificare. Și mai poate, în caz că vrea să meargă la sigur și să evite eventualele dificultăți, să distrugă obiectul. Să te duci la instituțiile statului poate fi, cu excepția Marii Britanii, în aproape toate țările riscant. Foarte ușor, cel ce descoperă din întâmplare ajunge să fie bănuțit că nu a făcut descoperirea deloc întâmplător, că nu a procedat corect sau că a anunțat doar o parte a descoperirii, cu intenția de a vinde restul pe ascuns.

În cazul că acesta anunță descoperirea, este adesea mai probabil că va avea parte mai degrabă de suspiciune decât recunoștință. Investigațiile poliției, învinuiri și procese juridice îndelungate pot fi mai degrabă urmarea decât lauda și recunoașterea. Iar data următoare descoperitorul cinstit se va gândi de două ori înainte de a se mai expune încă o dată la așa ceva. Până în urmă cu puțini ani, legislația mai multor state federale germane prevedea o despăgubire financiară pentru găsit. Cu toate acestea au existat mai multe exemple în care instituțiile statului au încercat să-i ascundă acest lucru găsitului, să-l priveze, cu ajutor juridic, de despăgubirea sa îndreptățită, sau să o reducă. Asemenea procedee, care bineînțeles că mai devreme sau mai târziu au ajuns și la opinia publică, nu creează un climat de încredere și promovează comportamentul ilegal al găsitului întâmplător.

2. Braconierii

Spre deosebire de găsitorii ocazionali, săpătorii ilegali se ocupă de această activitate în mod consecvent și regulat. Aceștia sunt profesioniști cu experiență, care își cunosc foarte bine mediul și știu la ce trebuie să fie atenți, în cine să aibă încredere și pe cine trebuie să mituiască, unde să caute și cum pot să valorifice descoperirile. De cele mai multe ori ei acționează în grupuri mici iar asta înseamnă că activitatea lor este cunoscută în mediul lor unui cerc de persoane mai larg. Cine a trăit vreodată într-o regiune rurală știe, cât de puternic este controlul din partea comunității iar asta înseamnă că activitatea braconierilor siturilor este cunoscută comunității. Uneltele tradiționale de muncă ale braconierilor erau răngile și cazmalele.

În vremurile mai apropiate s-au adăugat detectoarele de metal, ceea ce i-a condus la descoperiri de metale deosebit de interesante din punct de vedere economic cum ar fi monede, vase de argint sau podoabe, presupunând că acestea se află în pământ. În cazul în care la săpăturile ilegale se folosesc utilaje grele cum ar fi excavatoarele, de exemplu la îndepărtarea unor tumuli întregi, atunci nu mai este de ajuns ca polițistul satului să se uite discret în altă parte. Asemenea acțiuni evidente nu pot fi desfășurate fără protecția unor autorități influente cum ar fi armata sau politicienii.

Braconajul arheologic poate fi o afacere foarte lucrativă, care nu garantează însă un venit regulat. Oricine a lucrat la săpături arheologice științifice știe că se găsesc mai degrabă ziduri și

cioburi de lut, decât opere de artă și comori prețioase. Și la fel le merge și braconierilor. Adesea munca lor este în zadar și când găesc ceva, asta nu înseamnă că valorificarea este asigurată. Este evident atunci că braconierii profesioniști își compensează lipsa de noi descoperiri prin traficul cu falsuri.

3. Intermediarii

Nici gășitorii ocazionali și nici braconierii nu sunt oameni de afaceri. Pentru a-și transforma prada în bani, ei trebuie să apeleze la comercianți sau intermediari, care le cumpără sau intermediază mai departe marfa. Oriunde se găesc antichități întâmplător sau se excavează ilegal, s-au impus de multe ori de generații întregi intermediari locali, care pe de o parte cunosc situația de la fața locului și se au bine cu autoritățile locale, pe de altă parte știu să evalueze potențialul comercial al descoperirilor. În zonele în care se descoperă antichități, există aproape în fiecare sat câte un mic intermediar, care cunoaște intermediarii supraregionali sau chiar și comercianți cu contacte naționale sau internaționale. Diferiții intermediari pot merge chiar până la a organiza în mod planificat braconaje arheologice și să pună la dispoziție pentru aceasta și mijloacele necesare cum ar fi detectoarele de metal.

Când gășitorul întâmplător sau braconierul ocazional vine cu descoperirile sale la un intermediar local, prima decizie pe care acesta trebuie să o ia este aceea dacă marfa este potrivită pentru vânzare. Vechimea unei piese nu este decisivă, se comercializează și colecționează artă antică și artă decorativă antică. Dacă și calitatea artistică va corespunde acestor criterii, atunci următoarea întrebare este dacă se cheamă un reprezentant al treptei imediat următoare de comerț sau dacă intermediarul trebuie să meargă el însăși la acesta.

De îndată ce intermediarul sau comerciantul local părăsește localitatea sa de domiciliu și cu aceasta mediul său sigur, având asupra sa un material incriminant, își asumă un anumit risc, care se minimizează însă în cazul unor relații bune cu forțele de ordine. Transportul monedelor sau a obiectelor mai mici nu reprezintă o problemă. Obiectele mai mari însă nu pot fi mișcate discret. Transportul trebuie să fie organizat și chiar dacă cel sau cei care îl efectuează nu cunosc toate detaliile, vor ști totuși că tranzacția este ilegală. Cercul celor informați se lărgește din nou și la fel și costurile pentru client.

Pentru transportul ilegal al obiectelor voluminoase și valoroase dintr-o țară într-alta este nevoie de o organizare profesională. Prin aceasta crește din nou cercul persoanelor din țara de proveniență care sunt informate asupra tranzacției ilegale, și asta înainte ca marfa să fi părăsit țara. Primul pas constă în a scoate marfa din zona în care a fost găsită, al doilea apoi în scoaterea din țara de proveniență. Nimeni nu poate să afirme că un sarcofag roman din marmură, care are circa doi metri și jumătate lungime, aproape doi metri înălțime și peste un metru lățime și cântărește mai multe tone, poate părăsi cu totul neobservat țara în care a fost găsit.

Braconierul, care se afla la capătul lanțului comercial, nu mai știe probabil, sau știe doar aproximativ ce cale a luat prada sa ilicită, după ce a fost plătit. Mai bine informați pot fi intermediarii și comercianții intermediari. Detalii mai exacte despre rutele de transport știu însă doar comerciantul mai mare, care scoate prada din țară și bineînțeles transportatorul și colaboratorii săi, ca și funcționarii ai poliției și vamali, care acoperă acțiunea. Toate acestea implică niște costuri ridicate. Și de aceea de multe ori sunt implicați investitori, care pun la dispoziție banii și care ulterior vor fi făcuți părtași la câștig. Cu aceștia crește din nou numărul persoanelor, care sunt informate despre tranzacție și profită de pe urma acesteia.

Deoarece fiecare dintre cei care au participat la braconaj sau la descoperire știe că fapta sa este pasibilă de pedeapsă, toate negocierile, înțelegerile și acordurile au loc în secret. De aceea este greu de urmărit ce prețuri sunt plătite primului sau primilor gășitori, care sunt modalitățile de plată, cât primesc autoritățile locale pentru a închide ochii, care sunt marjele de profit ale comercianților intermediari și cât încasează transportatorii pentru activitatea lor și pentru tăcerea lor, până când un obiect ajunge să treacă granița dintr-o țară într-alta. Pe baza unor cazuri spectaculoase, care au ocupat tribunalele, Neil Brodie, într-un articol din *Newsletter of the Illicit Antiquities Research*

Centre, a comparat sumele pe care le primeau gășitorii inițiali, cu acelea pe care le plăteau „consumatorii finali”¹⁴.

(Prețuri în US \$)

Obiectul	Țara de proveniență	Preț inițial	Preț final	Perioada	Procent
Achyris Phiale Cupă de aur	Italia	20.000	1,2 mil.	11 ani	1,7
Morgantina Acrolyth	Italia	1.100	1 mil.	1 an	0,1
Marsyas statuie.	Turcia	7.400	540.000	circa. 6 ani	1,4
Eupronios Krat.	Italia	8.800	1 mil.	1 an	0,9

Cupa de aur, denumită după proprietarul antic *Achryis*, a cărui nume se regăsea înscris pe interior, a fost descoperită în Sicilia și cu contribuția unui comerciant italian, unuia englez și a unuia american a fost vândută în anul 1991 unui colecționar american. Ruta de transport a plecat din Italia, prin Elveția către America¹⁵. O rută asemănătoare au parcurs-o și statuile Morgantina, excavate ilegal în 1979 în Morgantina, Sicilia și vândute în 1980 prin intermediul unui comerciant englez unui colecționar american¹⁶. Statuia Marysas, gășită în Turcia de către un țăran a fost cumpărată de către un comerciant supraregional turc, scoasă ilegal din țară și vândută unui colecționar american¹⁷. Vasul Euphorion provine dintr-un mormânt etrusc din Italia și a fost vândut de asemenea prin Elveția, în 1972, prin intermediul unui comerciant american către Muzeul Metropolitan din New York¹⁸. Toate piesele numite aici au fost între timp returnate țărilor de proveniență.

La cifrele avansate de N. Brodie, care au fost cunoscute în legătură cu diferențele juridice provocate de cererile de repatriere, trebuie ținut cont de faptul că prețurile finale pot fi verificate, însă datele braconierilor sau proprietarilor inițiali care au mărturisit nu reflectă neapărat realitatea și nu pot fi nici verificate. Gășitorii întâmplători sau braconierii încearcă să facă în așa fel încât faptele lor să pară cât mai nevinovate, indicând un câștig al lor personal foarte modest. Dar chiar dacă aceste câștiguri ale gășitorilor sunt considerabil mai mari decât cele declarate, diferența dintre prețul inițial și cel final este considerabilă. Dacă se iau însă în considerare toate costurile care trebuie plătite pentru diferitele etape comerciale descrise mai sus și pentru numeroșii complici, care trebuiesc cu toții plătiți, până la momentul când o piesă își găsește ultimul cumpărător, atunci marja de câștig a ultimului comerciant, cel care a vândut piesa unui muzeu sau unui colecționar, este cu siguranță mai mică decât diferența dintre prețul inițial și cel final.

II. Valorificarea

După ce un obiect antic a trecut granița țării sale de proveniență și a ajuns într-o țară cu piață de artă, în care a fost introdus legal, toate stațiile prin care a trecut până atunci intră imediat în

¹⁴ McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, The Newsletter of the Illicit Antiquities Research Centre, „Culture without Context”. Issue 3, Autumn 1998, Neil Brodie, Pity the poor Middlemen

¹⁵ A.L. Slayman, Case of the golden phiale, *Archaeology*, May/June 1998, Ss. 36 - 49

¹⁶ d'Arcy, Anatomy of plunde. The Art Newspaper 81, May 1998, 1,5 u. W.V. Robinson, Claims to Greek goddess. The Boston Globe, 4, April 1998, AO1

¹⁷ M. Rose u. O. Acar, Turkey's war on the illicit antiquities trade, *Archaeology* March/April 1995, Ss. 45 – 56

¹⁸ K. Meyer, The Plundered Past, London 1973, S. 88; T. Hoving, Making the Mummies Dance, New York 1993, Ss. 307 – 340

uitare. Lanțul comercial, care până atunci era ilegal și secret, devine deschis și legal, iar marfa de contrabandă devine o operă de artă oferită legal spre vânzare¹⁹. Basel, Zürich și Geneva, München, Londra, Paris și New York sunt locurile în care asemenea obiecte apar într-o anumită măsură din „nimic” și asta de cele mai multe ori la un agent sau comerciant intermediar, care ori provine el însăși din țara de proveniență, din care i se fac livrările, sau cel puțin cunoaște limba și mentalitatea acestei țări. Așa el se poate mișca cu îndemânare și subtil în țările de proveniență la fel ca și în țările cu piață de artă și are contacte la fel de bune cu furnizorii ca și cu potențialii cumpărători. Luat strict, agentul este doar un intermediar respectiv vânzător al mărfii, care aparține unui comerciant din țara de proveniență. Comerciantul intermediar a cumpărat-o. În realitate această trecere se face fluent. Un agent poate ca ocazional să investească, singur sau împreună cu alții, bani în obiecte pe care ulterior să le vândă pe cont propriu, comerciantul intermediar poate să ia piesele și în consignație.

Agenții și comercianții intermediari reprezintă ultima fază a pieței de furnizare și în același timp prima de pe piața de desfacere. Ei sunt bine informați, cel puțin parțial, asupra istoriei unei piese în țara de proveniență, cunosc de regulă personal actorii și sunt pe de altă parte punctul de contact pentru comercianții cunoscuți și proprietarii de galerii de artă de pe piața de desfacere.

1. Comercianții de antichități

În țările cu piață de artă există două căi posibile de valorificare a operelor de artă, comerțul cu artă și casele de licitații. La comercianții de artă, și aceasta este valabil și pentru comercianții cu antichități, spectrul ajunge de la magazinul elegant până la negustorul ambulant, care câteodată nu deține nici măcar un birou fix sau un depozit, dar care desfășoară o afacere înregistrată. Ceea ce au cu toții în comun este că e vorba despre afaceri foarte mici și chiar de un singur om. Pe lângă agenții și comercianții intermediari mai mari și pe lângă comercianții cunoscuți, piața de antichități din țările cu piață de antichități este caracterizată de numeroși mici comercianți, care își desfășoară afacerile mai mult sau mai puțin profesionist, comercianți ocazionali din țările de proveniență și *marchands amateurs*. Unii nu rezistă prea mult, alții au mai mult succes, însă doar câțiva reușesc să-și croiască drum în cercul comercianților cunoscuți.

Cât de mare este în realitate numărul comercianților, care acționează în țările cu piață de artă antichități clasice și din Asia Mică și din Egipt, poate fi estimat doar cu aproximație. *International Association of Dealers in Ancient Art* (IAADA), adică Asociația Internațională a Comercianților de Antichități, reunea la sfârșitul lui 2005 în total treizeci de membri: doi în Belgia, trei în Franța, cinci în Germania, doi în Marea Britanie, doi în Olanda, doi în Israel, unsprezece în Elveția și trei în Statele Unite ale Americii. Aceste cifre transmit o imagine cu totul falsă, deoarece doar în Londra și New York există mult mai mulți comercianți de antichități decât cei reprezentați în asociație. Evident că membri conducători ai IAADA au tot interesul să țină concurența departe de târgurile pe care le organizează. Asemenea târguri de antichități sunt pentru comercianții importanți cel mai important forum unde se pot face cunoscuți și unde pot vinde. Numărul actual al comercianților de antichități din Europa și America urcă la câteva sute iar cel al comercianților intermediari cunoscuți și ambulanti este chiar mai mare.

Toate sectoarele comerțului cu artă sunt definite de aceleași două probleme, procurarea materialului și vânzarea. Comercianții de antichități au diverse posibilități de a-și procura marfa:

1. de la colecționarii privați, care vând piesele individuale, câteodată și colecții întregi, deoarece și-au schimbat domeniul de interes, deoarece observă că obiectele, pe care le-au achiziționat la începutul activității lor de colecționari, nu mai corespund între timp unui standard de calitate atins deja sau dorit, sau pentru că sunt constrânși la acest lucru din motive financiare,
2. de la moștenitorii colecționarilor, care lichidează colecțiile moștenite,
3. la licitații
4. și de la comercianții intermediari, care au importat piese nou găsite.

¹⁹ S. Mackenzie, *Regulating the Market in Illicit Antiquities*, Australian Institute of Criminology: Trends & Issues, no. 239, Sept. 2002

Un comerciant stabilit în țările cu piață de artă poate fi participant la formalitățile de import din țara sa, însă niciodată la exportul ilegal din țara de origine, în afara cazului în care el cunoaște mentalitatea și limba țării acesteia și dispune de contacte personale. Puținele cazuri în care un comerciant dintr-o țară cu piață de artă a făcut așa ceva, au însemnat sfârșitul existenței sale ca și comerciant de artă. Cele mai cunoscute exemple sunt cazul unui comerciant american din New York, care a aranjat în mod conștient exportul ilegal de opere de artă din Egipt și care a fost condamnat în anul 2002 de către un tribunal american la pedeapsă cu amendă și închisoare, după efectuarea căreia nu s-a mai întors în comerțul cu opere de artă²⁰, și cel al fostei conducătoare a departamentului de antichități ale casei de licitații Sotheby's din Londra, care a condus la faptul că acest departament nu mai există astăzi²¹. În cazul în care caută marfă nouă, comerciantul de antichități apelează la un agent sau negustor intermediar stabilit în țara sa de origine sau într-o țară terță. El va ști sau bănuie, din ce țară de proveniență vine piesa pe care o achiziționează, însă nu va fi informat despre calea pe care aceasta a străbătut-o de la locul descoperirii și până la el. Pentru el nu este nici interesant să cunoască aceste detalii. Faptul dacă un obiect a fost scos ilegal sau legal din țara de proveniență nu se poate vedea pe el. Nici un comerciant nu va recunoaște de la bun început față de un cumpărător că bunul a fost traficat ilicit. Având un asemenea indiciu cumpărătorul ar putea deveni conștient de un anumit risc și ar putea pretinde ca prețul să scadă în mod corespunzător.

În ultimele decenii țările de proveniență au cerut în repetate rânduri repatrierea obiectelor exportate ilegal. Pericolul unei cereri de repatriere crește odată cu prețul obiectelor, căci acesta reflectă nu doar calitatea artistică și raritatea unei piese, ci și însemnătatea sa culturală. Cu cât aceasta este mai mare, cu atât mai mare apare pierderea în țara de proveniență și cu atât mai puternic vor apărea cererile de repatriere. De aceea comercianții încearcă adesea să reducă riscul în cazul obiectelor foarte scumpe, și nu cumpără piesa de la comerciantul intermediar, ci o iau doar „în consignație”. Prin aceasta ei nu trebuie să prefinanțeze bunul și îl vând în baza unui comision, adică primesc un procent stabilit dinainte din prețul final. Tot printre măsurile de siguranță ale comerciantului se numără și faptul de a pune la dispoziție obiectul ca și împrumut unui muzeu, pentru o anumită perioadă de timp, de exemplu doi ani. Piesa va fi expusă în acest timp iar după expirarea perioadei de împrumut, comerciantul poate susține că pe perioada aceea nu au fost ridicate nici un fel de pretenții de la o terță parte. În același timp piesa s-a dovedit a merita să fie expusă într-un muzeu, ceea ce crește și prețul.

Acest tip de „spălare a antichităților” a fost practicat cu succes timp de câțiva ani, între timp însă muzeele au devenit conștiente de posibilitățile de abuz și au devenit precaute la acceptarea de împrumuturi. La cumpărarea de antichități se cer, mai ales din partea muzeelor americane, de ceva vreme, garanții scrise de la comerciant, care îl obligă pe acesta ca, fără a avea o limită de timp, în cazul unei eventuale cereri de repatriere nu doar să ia înapoi un obiect și să restituie muzeului prețul plătit de acesta inclusiv dobânzile, ci și să preia toate costurile care apar în legătură cu cererea de repatriere. Între timp instituțiile au ajuns la a cere din partea vânzătorului, încă dinainte de cumpărare, o dovadă pe cât posibil completă și cât mai îndelungată în timp a „provenienței”, un termen prin care se definește istoria mai recentă a unei piese. Dacă de poate dovedi că un obiect a fost în proprietate privată timp de o generație sau două, de preferat chiar mai mult, acest lucru se reflectă în preț cu creșteri de până la 50%. În special piesele foarte scumpe nu prea mai pot fi vândute fără certificat de proveniență. Acest lucru nu afectează doar descoperirile noi, care au fost exportate ilegal din țara de proveniență, ci și piese, care se află într-adevăr deja de mult timp în proprietate privată, dar a căror achiziție nu poate fi documentată. Acest lucru are ca urmare faptul că anumiți comercianți dau ocazional câte o mână de ajutor și clarifică problema originii, confirmând prin intermediul unor proprietari anteriori reali sau presupuși și a unor specialiști, faptul că o anumită piesă sa aflat de ani de zile în proprietate privată și a fost cunoscută.

²⁰ S. Selling the Past, www.archaeology.org/online/features/Schultz/

²¹ Sotheby's

Sub presiunea unor scandaluri în legătură cu cererile de retrocedare și a publicității negative corespunzătoare, mai sus numita International Association of Dealers in Ancient Art (IAADA) s-a obligat de bună voie să contribuie la restrângerea comerțului ilegal cu artă²². Asta include ca un comerciant să nu comercializeze un obiect importat, care a fost achiziționat, excavat sau exportat în țara sa de proveniență cu încălcarea legislației în vigoare de acolo. În ce măsură pot fi sau sunt transpuse în practică asemenea hotărâri, este greu de dovedit. Perspectiva unei afaceri aducătoare de câștig reprezintă o mare tentație într-un domeniu de afaceri care nu este deloc atât de simplu, pe cât lasă să se presupună cifrele publicate în presă, mai ales dacă nu se poate dovedi de cât timp se află în realitate un obiect în țară. Sigur că mai joacă un rol și faptul că sentimentul de dreptate al individului nu corespunde de multe ori nici măcar cu legile propriei țări, cu atât mai puțin cu legile unei țări străine. Comerciantul american amintit mai sus, care a fost condamnat pentru exportul ilegal de antichități egiptene, a fost până la acest proces președinte al acestei asociații și consultant al guvernului american în probleme de comerț cu antichități și în mod evident nu era conștient de vina sa.

2. Casele de licitații

Rareori ajung obiectele scoase ilegal din țara de proveniență direct într-o casă de licitație. O excepție a fost cazul amintit mai sus al casei de licitații Sotheby's din Londra, despre care s-a putut dovedi în 1997/1998 că a participat activ, prin reprezentanțele sale din străinătate, la scoaterea ilicită de opere de artă din țări în care existau interdicții de export.

Pentru comerciantul intermediar, care dorește să vândă cât mai repede posibil marfa nou primită, casele de licitație prezintă dezavantajul că licitațiile cu antichități nu se desfășoară de obicei mai mult de două ori în an iar marfa trebuie livrată cu mult timp înainte din cauza pregătirilor pentru catalogul de licitație. Este drept că perspectiva este ademenitoare, de a obține la o licitație un preț mai mare decât ar primi comerciantul intermediar la un proprietar de galerie, dar pe de altă parte la licitații se întâmplă câteodată ca 40-50% din marfă să nu se vândă, ori din cauză că nu există cerere, ori pentru că prețul stabilit este prea ridicat. Iar un asemenea insucces ar putea îngreuna semnificativ ulterioarele încercări de a vinde o piesă. Comerciantul intermediar rămâne cu marfa și cu costurile care au apărut până atunci. Pe de altă parte livrarea acestor obiecte este pentru comerciantul intermediar adesea ultima variantă de a-și vinde marfa, dacă nu a putut să o vândă o perioadă mai lungă de timp din cauza cererii insuficiente sau a așteptărilor de preț iluzoriu de ridicate ale clienților din țările de proveniență.

Trei tipuri diferite de case de licitații oferă licitații de antichități. Pe primul loc se află casele clasice de licitații, care activează pe plan național sau internațional. Unele desfășoară licitații, în care se oferă în exclusivitate obiecte antice, dar la casele de licitații mai mici obiectele antice se găsesc câteodată la un loc cu antichitățile. Deoarece în țările de origine comerțul și exportul ilegal cu monede se află în aceleași mâini ca și cel cu piese antice, de-a lungul timpului s-au oferit adesea în comerțul cu monede pe lângă monede și piese antice. Ca rezultat, unii comercianți de monede care organizau licitații și-au extins oferta de monede oferind și obiecte antice, având evident un anumit succes.

Cea de a treia formă, mai rară, este acțiunea de comercializare a antichităților, care organizează ocazional licitații, în principal pentru a vinde rapid un număr mai mare de obiecte din colecții private.

Casele de licitații își procură marfa din surse asemănătoare ca și comercianții, adică de la colecționarii privați, moștenitorii acestora, persoane care au ajuns în mod întâmplător în posesia antichităților, de la comercianți, care vor să-și lichideze stocul și de la comercianții intermediari, care nu văd altă posibilitate de a-și vinde marfa. Clienții lor sunt colecționarii privați, câteodată și muzeele și comercianți, care doresc să-și completeze stocurile.

²² Încă din 1978 UNESCO a înființat un "Comitet interstatal pentru promovarea restituirii bunurilor culturale obținute ilegal, către țările lor de proveniență". În 1999 comitetul a emis "*Codul internațional de etică pentru comercianții de proprietăți culturale*", textul se găsește la adresa: http://unesco.org/culture/legalprotection/committee/html_eng/ethicsI.shtml.

La fel ca în comerțul din galerii și la licitații, o proveniență bună are un efect pozitiv asupra prețurilor și de aceea este în interesul caselor de licitații să dea numele furnizorilor și ale proprietarilor anteriori. Dacă verificăm cataloagele de licitații din ultima vreme, se vede totuși că piesele de înaltă calitate se vând și fără date asupra provenienței. Adesea datele de proveniență nu sunt foarte precise. Pe lângă indicii generale ca „posesie privată elvețiană”, „colecție privată americană”, „proprietate a unei doamne”, „din comerțul de artă american”, este considerată valabilă ca și proveniență și apariția, documentată printr-un catalog de licitații, a unei piese într-o licitație.

Dacă se menționează numele colecționarilor, oricum nu se pot afla multe despre ei, iar dacă se menționează anii, aceștia ajung rareori la perioada dinainte de 1970. Însă datele de proveniență lipsă sau inexacte din cataloagele de licitații nu înseamnă din start, că o anumită piesă a fost exportată doar recent și ilegal din țara sa de proveniență. Cei mai mulți colecționari serioși doresc să rămână anonimi, atunci când vor să vândă obiecte din colecțiile lor, ca numele lor să nu devină cunoscut respectiv să nu apară într-un catalog de licitații. Și doar în cele mai puține cazuri proprietarii privați mai dețin documentele de achiziție originale.

1. Stabilirea prețului

Pentru neinițiați, stabilirea prețului operelor de artă ale antichității nu este posibilă și nici pentru comercianții de artă nu este ușoară. Comerțul cu artă în sine este singurul domeniu, care urmează doar foarte limitat legea, conform căreia cererea și oferta stabilesc prețul. Pe piața de artă antică există un surplus. Obiectele antice sunt obiecte de colecție și spre deosebire de antichități nu servesc în plus și ca decorații interioare. Numărul cumpărătorilor este considerabil mai limitat decât pe piața tablourilor, antichităților sau al artei moderne. Nu toate muzeele de artă au câte un departament pentru artă antică, pe care să dorească să-l extindă prin achiziții, și nu orice persoană interesată de artă stăpânește, sau nu este dispusă să învețe, cunoștințele istorice sau de istoria artei necesare pentru înțelegerea și contactul cu obiectele antice. Spre deosebire de opinia larg răspândită că un iubitor de obiecte antice este dispus să plătească orice preț, chiar și cei mai implicați colecționari sunt foarte selectivi și își permit să fie așa datorită ofertei generoase. Colecționari precum muzeele sunt conștienți de puterea lor, și în nici un caz nu sunt dispuși să plătească prețurile cerute. Majoritatea vânzărilor se încheie adesea doar în urma unor negocieri dure.

Pentru ca un anumit obiect să fie vandabil, calitățile și particularitățile sale trebuie să se afle într-o relație evidentă cu prețul. Comerciantul realizează acest lucru făcând referință la obiecte asemănătoare, care deja au obținut un anumit preț la o licitație sau în comerțul cu artă. Plecând de la această comparație urmează apoi micile deosebiri din calitatea artistică, starea de conservare și raritatea care justifică un preț asemănător, mai mare sau mai mic.

Mult mai grea este stabilirea prețului atunci când nu a mai fost pe piață până atunci nimic comparabil și verificabil. Aici rolul decisiv îl joacă cercul cultural de care aparține obiectul, calitatea artistică, materialul și starea de conservare și dimensiunile. Raritatea poate fi un factor suplimentar, însă nu este decisivă. Proveniența dintr-o colecție veche și pe cât posibil cunoscută are un efect de creștere a prețului. Proprietarii anteriori renumiți cresc atractivitatea piesei și o istorie recentă cât mai lungă și de preferință publicată fac ca cererile de repatriere din partea vreunei țări de proveniență să fie improbabile. Trecutul ilegal al unui obiect nu are însă o influență directă asupra prețului. Pentru colecționar nu este vizibil, dacă, când și cum a fost scos un obiect ilegal din țara sa de proveniență iar comerciantul va prefera să păstreze ambiguitatea.

2. Veniturile

Se fac tot timpul speculații asupra a cât de mari sunt veniturile care se obțin din transferul ilegal de opere de artă antică din țările de proveniență către țările cu piață de artă. Este imposibil să se refacă volumul total al importurilor ilegale pe baza puținelor date cunoscute. Cine a urmărit piața timp de mai multe decenii știe însă, că afirmația reluată tot timpul cu plăcere în special de arheologi și medii, cum că furtul de artă ar urma, ca și volum financiar, imediat după comerțul cu armament sau traficul de droguri reprezintă o pură fantazie, respectiv o utilizare abuzivă a datelor care cuprind pe plan mondial orice gen de furt de artă de obiecte din toate culturile și din toate timpurile și în

mod special și „artsnapping”, adică furtul de opere de artă din muzee sau colecții private cu scopul de a primi de la societățile de asigurări un fel de răscumpărare. Mai realist este calculul International Association of Dealers in Ancient Art, potrivit căreia volumul anual al comerțului cu artă antică din toată lumea se cifrează la circa 440 milioane euro. Un exemplu este oferit și de analiza a trei licitații de obiecte antice din anul 2005, una din New York, una din Basel și una din Munchen.

	Christie`s New York	David Cahn AG Basel	Gorny u. Mosch München
	8. iunie 2005	23. sept. 2005	21. iunie 2005
Venituri totale în Euro	Ca. 5,2 milioane	Ca. 2,25 milioane	ca. 1,5 milioane
Obiecte oferite	185	447	580
Obiecte vândute	114 61,6 %	Nu există date	440
Obiecte nevândute obiecte în %	37,8 %	Nu există date	c. 24 %
Prețuri obținute până la			
Euro 1.000,-		149 33,33 %	221 50,2 %
Euro 2.000,-	2 1,75 %	110 24,6 %	95 21,6 %
Euro 3.000,-	5 4,38 %	40 8,94 %	30 6,8 %
Euro 5.000,-	16 14 %	56 12,53 %	28 6,36 %
Euro 10.000,-	16 14 %	50 11,85 %	34 7,7 %
Euro 20.000,-	38 33,3 %	28 6,26 %	11 2,5 %
	77 64,43 %	433 97,51 %	419 95,36 %

La licitația Christie`s New York din 8 iunie 2005 au fost scoase la licitație 185 de obiecte, dintre care 71 respectiv 37,8% nu au fost vândute. Veniturile totale ale licitației s-au situat mulțumită unor obiecte foarte scumpe dintr-o grupă de 36 de obiecte, care au adus fiecare mai mult de 20.000 euro, cu toate acestea la circa 5,2 milioane. Este de remarcat ca 77 respectiv 67,5% din cele 114 obiecte vândute au obținut prețuri între 2000 și douăzeci de mii de euro și asta cu toate că aceste case de licitații internaționale sunt foarte reținute în acceptarea de obiecte din grupele mici de preț. Doar 36 de obiecte au obținut prețuri, care au făcut ca licitația să fie un succes financiar pentru casa de licitații.

Un pic diferită, însă în principiu asemănătoare, este situația la licitațiile naționale ca de exemplu licitația Jean-David Cahn AG din Basel din 23 septembrie 2005, ale cărei venituri totale s-au situat la circa 2,25 milioane de euro. S-a declarat că au fost vândute toate cele 447 de poziții, ceea ce înseamnă că venitul real trebuie să fie ascuns. Din 447 de obiecte oferite 432 sau 96,64% au fost vândute pentru maxim 20.000 de euro, o treime chiar numai pentru maxim 1.000 de euro.

Catalogul de licitație al comercianților de monede Gorny și Mosch din Munchen, 21 iunie 2005 cuprinde 580 de numere, dintre care 440 respectiv 75,86% au fost vândute. Veniturile totale s-au cifrat la circa 1,5 milioane de euro. 419 dintre piesele vândute respectiv 95,3% s-au încadrat în grupa de preț de la sub o mie de euro până la 20.000 de euro inclusiv, jumătate dintre acestea însă pentru maxim o mie de euro. Doar 21 de piese, adică 4,7%, au trecut pragul de 20.000 de euro.

Aceste cifre nu sunt excepția, ele sunt reprezentative. Prețurile extrem de mari, despre care se relatează cu entuziasm în presă, reprezintă excepția. Dacă lăsăm la o parte casa internațională de licitații Christie`s din New York, atunci circa o treime din piesele vândute la Basel costau sub 1.000 de euro, ca și la Munchen. Acestea nu sunt cu siguranță cifrele la care visează comercianții care acționează ilegal; și bineînțeles că braconierii nu pornesc în căutarea unor obiecte care la final pot fi vândute în Europa sau la New York pentru 1.000 de euro. Ei speră la o descoperire importantă și la colecționarul privat care este dispus să plătească orice preț pentru aceasta. Și cu aceasta ajungem la finalul rețelei de comerț ilegal cu obiecte arheologice, cumpărătorul final.

3. Colecționari și muzee

Mulți arheologi sunt de părerea că este imposibil să se stopeze braconajele arheologice în țările de proveniență. Singura posibilitate pe care o văd aceștia este să se interzică în totalitate comerțul cu descoperiri antice. Unii arheologi merg chiar până la a afirma că, colecționarii ar fi de fapt braconierii, deoarece ei îi animă pe braconieri la această activitate, prin prețurile mari pe care le plătesc. Din punctul de vedere al comercianților reiese o cu totul altă imagine.

Chiar și cei mai duri critici ai colecționarilor de obiecte arheologice subliniază, că toți colecționarii, pe care i-au cunoscut, iubesc obiectele, le îngrijesc și le-au achiziționat deoarece sunt de părere că a trăi printre asemenea piese le ajută să înțeleagă aceste obiecte antice. Numărul colecționarilor privați de obiecte arheologice se păstrează în anumite limite, iar cel al colecționarilor care își pot permite să cumpere piese foarte scumpe este extrem de mic. Ei au la dispoziție însă o piață de ofertă plină de materiale. Dacă aruncăm o privire în cataloagele de prezentare a colecțiilor private, vedem că colecțiile acestora acoperă culturi extrem de diferite, iar în interiorul acestor culturi, epoci și segmente extrem de diferite ale artei și artei decorative.

Colecționarul puternic financiar nu trebuie să aștepte și să spere la o anumită piesă, el are la dispoziție oricând o alegere corespunzător de mare, de sculpturi egiptene, reliefuli ahemenide, vase grecești sau argint roman. Marfa vine la el iar el refuză mai mult decât cumpără. În cazul licitațiilor rămân multe nevândute iar depozitele comercianților din țările cu piață de artă sunt pline de marfă, pentru care timp de decenii nu se găsește nici un cumpărător, și asta nu din cauză că nu are valoare, ci deoarece puținilor cumpărători le stă la dispoziție o ofertă uriașă de material existent și nou dintr-un mare număr de țări de proveniență.

Muzeele joacă un rol important în viața culturală publică. Acțiunile lor sunt observate cu atenție de către opinia publică, politică și de către cei activi pe piața de artă. Pe de o parte ele vor să fie cât mai puțin posibil asociate cu aspectele financiare ale pieței internaționale de artă, pe de altă parte ele trebuie să devină active exact pe această piață, atunci când trebuie puse unele accente deosebite²³. La fel ca și comercianții de artă, Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM) și asociațiile muzeelor s-au angajat, să facă cercetări asupra obiectelor de proveniență îndoielnică, să nu achiziționeze asemenea obiecte și să le returneze dacă este cazul²⁴. Dacă aceste principii pot fi respectate întotdeauna chiar având toată bunăvoința, este discutabil.

În muzee ca și la colecționari s-a modificat în ultimii zece ani sentimentul juridic în legătură cu obiectele culturale exportate ilegal, chiar dacă legile propriei țări mai permit încă introducerea în țară la o impozitare scăzută. Bineînțeles că se dorește evitarea articolelor negative din presă. La fel ca și comercianții de artă, Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM) și asociațiile muzeelor s-au angajat, să facă cercetări asupra obiectelor de proveniență îndoielnică, să nu achiziționeze asemenea obiecte și să le returneze dacă este cazul²⁵. Acest lucru a condus cu siguranță deja la o îngădire a comerțului ilegal cu artă, dar atâta timp cât operele de artă antice vor mai putea părăsi țara lor, vor exista întotdeauna prieteni ai artei antice, care nu vor putea rezista tentației de a le achiziționa – și vor depăși scrupulele de ordin moral, spunând că aceste piese oricum nu s-ar întoarce în țara de proveniență, dacă nu le-ar cumpăra ei.

O problemă în tratarea problemei transferului ilegal cu obiecte antice apare din faptul că de cele mai multe ori articolele jurnaliștilor și ale arheologilor referitoare la tema comerțului cu obiecte antice sunt caracterizate în presă de acuzații superficiale de ordin moral și etic și de un zel misionar, și nu de o judecată obiectivă a problematicii, care este înainte de toate o problemă juridică²⁶.

²³ Pemmehne und Frey, 1993, S. 145

²⁴ Text uner : <http://www.icom-deuschland.de/D-ICOM.pdf>

²⁵ Text uner : <http://www.icom-deuschland.de/D-ICOM.pdf>

²⁶ . Brodie, J. Doole, P. Watson; *Stealing History*, CRM, No. 2, 2002, S. 7 – 10; N. Brodie and K. Walker Tubb (ed.) *The Theft of Culture and the Extinction of Archaeology* (2002); R. Attwood, *Stealing History: Tomb Raiders, Smugglers, and the Looting of the Ancient World* (2002); C. Renfrew, *Loot, legitimacy and ownership: the ethical crisis in archaeology* (London 2000); N. Brodie and C. Renfrew, *Looting and the world's archaeological heritage: the inadequate response*, *Annual Rev of Anthropology* 34, 2005, 43 – 61; . Müller-Karpe, *Raubkunst steht auf keiner Liste*, *Weltkunst* Heft 4, 2006

Mult mai neobservate rămân în cercurile de specialitate arheologice excelenta analiză juridică a comerțului internațional de artă inclusiv aspectele sale ilegale a juristului american Paul M. Bator, care a fost publicată încă din 1981/2 ca și rezumat și în 1983 ca monografie²⁷, precum și anumite publicații juridice importante pentru spațiul lingvistic german. Aici trebuie amintite remarcabila publicație apărută în 1996 referitoare la problema standardului internațional în dreptul bunurilor culturale de A. Müller-Katzenberg²⁸, articolul publicat în 1999 al lui E. Jayme asupra restituirii operelor de artă²⁹, publicația lui St. Turner din anul 2002, având aceeași temă³⁰ și, în sfârșit, foarte bunul studiu al lui H. Asam din anul 2004 asupra problemelor juridice ale comerțului cu bunuri culturale ilegale³¹, precum și lucrarea apărută doar în 2005 a lui B. Thorm³². Iar o altă problemă neluată în considerare este că acei colecționari care până cu puțini ani în urmă putea cumpăra obiecte antice foarte legal, potrivit legilor țărilor lor, care obiecte fuseseră exportate ilegal din alte țări, și care atunci când puneau piesele lor la dispoziția muzeelor ca și împrumuturi sau chiar le donau acestora erau celebrați din această cauză ca și eroi ai culturii, sunt incriminați în ultima vreme.

²⁷ Paul M. Bator, An Essay on the International Trade in Art, Stanford Law Review, vol. 34, 1981 – 182, S. 275 – 383; P.M. Bator, The International Trade in Art (Chicago 1983).

²⁸ A. Müller-Katzenberg, Internationale Standards im Kulturgüterverkehr und ihre Bedeutung für das Sach- und Kollisionsrecht (Berlin 1996)

²⁹ E. Jayme, Die Rückführung von Kunstwerken zwischen Recht und Wirklichkeit, in: E. Jayme, Nationales Kunstwerk und Internationales Privatrecht (Heidelberg 1993)

³⁰ St. Turner, Das Restitutionsrecht des Staates nach illegaler Ausfuhr von Kulturgütern (Berlin 2002).

³¹ H. Asam, Rechtsfragen des illegalen Handels mit Kulturgütern – Ein Überblick in: Festschrift für E. Jayme (München 2004) Ss. 1651 – 1658; s. auch www.blume-asam.de/deutsch/info/Kulturgueterschutz.FSJayme.pdf

³² B. Thorm, Internationaler Kulturgüterschutz nach der UNIDROIT Konvention (Berlin 2005).